



13. College/ Cambridge Dictionary. URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/college?a=british>.
14. Cornel M. Hamm Philosophical Issues In Education: An Introduction. London: Routledge, 1989. 196 p.
15. Dewey J. Democracy and education: An introduction to the philosophy of education / J. Dewey. – New York: WLC Books, 2009. – 194 p.
16. Education. Encyclopaedia Britannica. URL: <https://www.britannica.com/topic/education>.
17. Education at a Glance, 2017. OECD INDICATORS. 2017. 456 p. URL: <https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/eag-2017-en.pdf?expires=1533551934&id=id&accname=guest&checksum=27D4DBCA1D4E8FF464A2C8684B07F24E>.
18. Higher education. Oxford Dictionaries. Oxford: Oxford University Press, 2010. 2112 p. URL: https://en.oxforddictionaries.com/definition/higher_education.
19. International Standard Classification of Education. ISCED. UNESCO, 1997. 42p. URL: <http://www.unesco.org/education>.
20. Medical education. Encyclopaedia Britannica. URL: <https://www.britannica.com/science/medical-education>.
21. Medical Schools. Association of American Medical Colleges, 2018. URL: <https://web.archive.org/web/20130812102623/https://www.aamc.org/about/medicalschoools>.
22. NEA Survey of Higher Education Members and Leaders. National Education Association. Research Center Update. Vol. 4. № 5. Washington, DC, 1998. 6 p.
23. Pedagogy. Oxford Dictionaries. Oxford: Oxford University Press, 2010. 2112 p. URL: <https://en.oxforddictionaries.com/definition/pedagogy>.

УДК 377:656.2

ЗНАЧЕННЯ ДЖЕРЕЛЬНОЇ БАЗИ В МЕТОДОЛОГІЇ ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ З ПРОБЛЕМИ ОПІКИ НАД ДІТЬМИ

Карпенко О.Є., к. пед. н., доцент,
доцент кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти
Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

У статті порушено проблему джерельної бази, яка займає важливе значення у методології історико-педагогічного дослідження. Історичні особливості розвитку різних форм опіки і виховання дітей-сиріт, безпритульних дітей в окремих європейських країнах були у центрі уваги українських дослідників. Наголошено на історіографії дослідження, яка зважає на вимоги до інтерпретації джерельної бази, обґрунтовані сучасними дослідниками історіографії педагогічної науки, спирається на принципи об'єктивного аналізу джерельної бази при виконанні компаративних досліджень у педагогіці, враховує важливість дослідження персоналій.

Ключові слова: історико-педагогічне дослідження, джерельна база, історіографія, методологія, опіка над дітьми, діти-сироти, соціальне сирітство, педагогічна наука.

В статье затронута проблема источниковой базы, которая занимает важное значение в методологии историко-педагогического исследования. Исторические особенности развития различных форм опеки и воспитания детей-сирот, беспризорных детей в отдельных европейских странах были в центре внимания украинских исследователей. Внимание акцентировано на историографии исследования, которая учитывает требования к интерпретации источниковой базы, обоснованные современными исследователями историографии педагогической науки, опирается на принципы объективного анализа источниковой базы при выполнении компаративных исследований в педагогике, учитывает важность исследования персоналий.

Ключевые слова: историко-педагогическое исследование, источниковая база, историография, методология, опека над детьми, дети-сироты, социальное сиротство, педагогическая наука.

Karpenko O.Ye. IMPORTANCE OF THE SOURCE BASE IN THE ETHODOLOGY OF HISTORICAL AND PEDAGOGICAL RESEARCH ON CHILD CUSTODY

The problem of reference sources play an important role in the methodology of historical and pedagogical research is highlighted in this article. Various forms of custody and education of orphans and homeless children in European countries as well as historical peculiarities of their development have long been in the focus of Ukrainian researchers. It is important that historiography should take into account certain requirements for the interpretation of the reference sources set forward by modern researchers of pedagogical historiography; be based on the principles of objective comparative analysis of the reference sources; take into account the importance of the studied personalities.

Key words: historical and pedagogical research, source base, historiography, methodology, custody of children, orphans, social orphanage, pedagogical science.



Постановка проблеми. В українській педагогіці опіка розглядається як один з основних напрямів соціальної роботи та передбачає виховання неповнолітніх дітей, які внаслідок смерті батьків або з інших причин залишилися без батьківського піклування, а також захист особистих і майнових прав та інтересів цих дітей, особистих і майнових прав та інтересів повнолітніх осіб, які за станом здоров'я не можуть захищати свої права, виконувати свої обов'язки. Опіка над дітьми розглядається як міждисциплінарний феномен, що об'єднує понятійний апарат історико-педагогічної науки з іншими галузями наукових знань. Міждисциплінарний характер дослідження проблеми опіки над дітьми у XX – початку XXI ст. зумовлений багатогранною природою цього явища, глобалізацією та регіоналізацією, приналежністю предмета дослідження до об'єкта різних наук (історії педагогіки, соціальної педагогіки, порівняльної педагогіки, філософії, етики соціальної роботи та ін.), застосуванням теорії опіки та її варіантів у різноманітних напрямках наукових досліджень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Об'єктивний аналіз джерельної бази до виконання компаративних досліджень в історії педагогіки висвітлюють Л. Вовк, Н. Дічек, О. Заболотна, В. Кемінь, О. Микитюк, А. Сбруєва, М. Чепіль та ін. Наукові підходи до педагогічних досліджень, вимоги до інтерпретації джерельної бази розкривають сучасні дослідники (Н. Гупан, Л. Голубнича, С. Золотухіна, В. Лозова, Е. Панасенко, Н. Сейко, І. Стражнікова, О. Сухомлинська, В. Шпак та ін.). Джерельну базу у контексті історіографії історико-педагогічного дослідження, використання біографічного і герменевтичного підходів аналізують Л. Березівська, Т. Завгородня, І. Стражнікова, О. Сухомлинська, М. Чепіль та ін. Біографічний підхід дає змогу охопити проблему в історичному контексті, бачити педагогічну реальність у часі і просторі, допомагає знаходити причини появи і розвитку педагогічних ідей у різних фактах біографії тощо. Герменевтичний підхід трактуємо як мистецтво розуміння, коментування, пояснення текстів, пояснення «життєвості» та «науковості» феномена опіки як одного цілого крізь призму історико-культурної традиції. Однак тема, зазначена в назві статті, цілісно й розгорнуто не представлена в українській педагогічній науці.

Постановка завдання. На основі викладеного можна сформулювати завдання дослідження, яке полягає в розкритті особливостей джерельної бази в методології історико-педагогічного дослідження про-

блеми опіки над дітьми.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасні історико-педагогічні дослідження мають використовувати методологію історії, історичні методи дослідження, історичні джерела, які стануть основою формування історико-педагогічних причинних, еволюційних і функціонально-генетичних тверджень [10]. У методології історико-педагогічного дослідження важливе значення займає джерельна база. Поняття «історико-педагогічне джерело», що набуло поширення в науковій термінології завдяки доробку історика XVIII ст. А. Шльоцера і публікації в 1816 р. першого тому «Истории государства российского» М. Карамзіна, В. Шпак трактує як «писемну пам'ятку, документ, на основі яких будується наукове дослідження» [11, с. 769].

Джерельна база поділяється на первісну початкову (сукупність джерел, які виникли одночасно з подіями або незабаром після них), реальну джерельну базу (сукупність джерел, які збереглися і дійшли до нашого часу), виявлену джерельну базу, введену до наукового обігу. У контексті досліджуваної проблеми вагомими, як зазначає В. Курило, є критерії оцінки розвитку педагогічної думки:

- методологічні засади педагогічного процесу;
- спрямованість педагогічних пошуків і досліджень;
- формування дослідницької проблематики;
- характеристика процедури педагогічного пошуку;
- розвиток системи науково-педагогічної комунікації;
- наукова новизна педагогічних пошуків, досліджень;
- відповідність педагогічної думки внутрішній логіці розвитку педагогічної науки;
- характер та результативність зв'язку педагогічної науки з практикою;
- рівень педагогічних досліджень;
- характер наукової продукції;
- коло науковців (носіїв, генераторів, авторів педагогічної думки);
- форми організації педагогічних досліджень [4, с. 41–44].

Проведення компаративних педагогічних досліджень з урахуванням нагальних потреб і перспектив розбудови вітчизняної педагогічної науки у контексті європейського освітнього простору можливе зі здобуттям Україною незалежності. У цьому може бути корисною педагогічна теорія і практика опіки над дитиною в Польщі. Це важливо з огляду на історичну і географічну близькість обох держав, культурний зв'язок укра-



їнського і польського народів, поглиблення і розширення співробітництва, яке відповідає інтересам двох держав і їхніх народів, двох слов'янських народів, яких історія багаторазово єднала і роз'єднувала, аби остаточно створити можливості для спільного майбутнього в Європейському Союзі.

Серед джерел вагоме значення мають праці сучасних українських і зарубіжних науковців із проблем опіки над дітьми, які дали змогу з'ясувати підходи до вивчення і трактування опіки над дітьми українськими і зарубіжними науковцями, охарактеризувати базові дефініції у вітчизняній педагогіці; висвітлити відмінності та зв'язки між «опікою» і «вихованням», виявити причинно-наслідкові зв'язки розвитку опіки над дітьми як соціально-педагогічного феномена, забезпечити вивчення методологічних засад педагогічного пошуку, науково-педагогічних досліджень на філософському, загальнонауковому, конкретно-науковому рівнях дослідження.

Усебічний аналіз джерельної бази із визначеної проблеми дає підстави стверджувати, що поняття «опіка», «опіка над дітьми» з його різноманітним тлумаченням займає важливе місце в педагогічній, психологічній, історичній, соціологічній, юридичній науці. На основі аналізу наукових джерел стверджуємо, що теорії опіки К. Джиллігана описувала шлях морального розвитку, який ґрунтується на зростаючій здатності відповідати турботою на потреби іншої людини, яка діє морально. У представлених Н. Ноддінгом філософських вихідних положеннях акцент зроблено на турботливих відносинах. Ранні праці з означеної теми сприяли виникненню низки публікацій не лише у психології та філософії, а також у соціальній політиці, релігії, політиці, праві, загальній корпоративній етиці, педагогіці та ін. [16]. Х. Франкфурт описує турботу як частина людського буття, але при цьому закликає нас до роздумів, про що насправді ми маємо турбуватися [13]. А. Мурдоч ставив уважність та чуйність у центрі морального життя [15, с. 34]. М. Майєроф визначає мету турботливості як піклування про іншу людину, що означає допомагати їй зростати та реалізовувати себе [14, с. 35].

Історичні особливості розвитку різних форм опіки і виховання дітей-сиріт, безпритульних дітей в окремих європейських країнах були у центрі уваги українських дослідників. Низка публікацій присвячена становленню та розвитку експериментальної педагогіки в розвинутих країнах Заходу (Л. Лисенко), ідеям «нового виховання» у західноєвропейській педагогіці (Г. Кемінь), розвитку педагогічної освіти та про-

фесійній підготовці соціальних педагогів до роботи з дітьми в Австрії (О. Павлішак, М. М'ясковський, Л. Фаннігер), Німеччині (Н. Абашкіна, Л. Ковальчук, Н. Махиня, О. Пришляк, Т. Паничок, І. Шимків), психолого-педагогічним основам розвитку дітей у системі Марії Монтессорі (В. Бондар, А. Ільченко, М. Чепіль), педагогічним ідеям С. Френе (І. Суржикова) та ін.

Останніми роками з'явилася низка публікацій, присвячених соціально-педагогічним аспектам дитинства, виховання дітей-сиріт в Австрії, Німеччині, Польщі (Х. Дзюбинська, О. Карпенко, М. Клим, Ю. Яким та ін.). Доробок малознаних постатей німецької педагогіки знайшов висвітлення на шпальтах українських часописів та у збірниках наукових праць. За матеріалами досліджень захищено дисертації, які відображають педагогічні ідеї, освітню діяльність та творчий доробок педагогів Німеччини й Австрії. Об'єктами досліджень стали освітня діяльність і педагогічні погляди Августа-Германа Франке (А. Завальнюк) й Ніколауса-Людвіга Цинцендорфа (В. Завальнюк), педагогічні засади навчального процесу у школах німецькомовних країн за ідеями педагогіки Петера Петерсена (О. Мартинович), педагогічна діяльність і погляди Ернста Меймана (А. Степаненко) й Георга Кершенштайнера (Т. Токарева), розвиток ідей освіти і виховання у науково-педагогічній спадщині Пауля Наторпа (О. Титаренко), дидактична система Й. Ф. Гербарта та її вплив на розвиток вітчизняної освіти (Н. Федчишин). Цікавлять дослідників значущі історико-педагогічні аспекти виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Цій проблемі присвячено публікації Л. Альберт, У. Бюргер, К. Вольфферсдорф, Д. Вортгам, М. Каппелер, Г. Кіндлер, В. Клаве, К. Кульманн, Р. Тірш, В. Фрайганг, Й. Цетнер.

Історіографія означеної проблеми представлена низкою досліджень, присвячених історії розвитку закладів інтернатного й напівінтернатного типу в Україні, соціально-правовим і педагогічним аспектам сирітства, проблемі дитячої безпритульності, історії становлення і розвитку установ інтернатного типу, їх соціально-педагогічних функціям, соціально-педагогічним аспектам виховання дітей-сиріт у дитячих будинках із сімейними формами виховання в інтернатних установах, дитячих будинках сімейного типу, специфіці взаємодії дітей і педагогічних працівників [10].

Узагальнюючи, зазначимо, що феномен соціального сирітства характерний для багатьох країн світу. Кожна держава визначає власні шляхи подолання цього явища



та надання соціального захисту дітям, які залишилися без піклування батьків. Підхід влади до визначення ступеня необхідності влаштування дітей-сиріт значно різниться залежно від країни і зумовлюється загальною ситуацією в країні, насамперед, її економічною спроможністю, власне рівнем розвитку її культури. Українська педагогічна думка має давні витоки опіки над сиротами і базується на загальнолюдських цінностях – гуманізм, співчуття, бажання допомогти, милосердя, добра, доброчесності, сумління, любов, благородство тощо. Водночас соціальне сирітство як явище продовжує поширюватися. З огляду на економічні реалії, кількість українських сімей, які мають змогу усиновити чи встановити опіку над дітьми-сиротами чи дітьми, позбавленими батьківського піклування, зменшується, а відповідно, збільшується частка тих дітей, які потрапляють до закладів соціального захисту. Найбільш прикро, що діти стають сиротами при живих батьках. Проте ще багато питань у цій ділянці суспільного життя залишаються нерозв'язаними.

Проблема опіки, соціального сирітства, захисту дитинства в Україні стала предметом дослідження вітчизняної психолого-педагогічної науки. У публікаціях Б. Кобзаря [2], Л. Кобилянської [3], В. Оржеховської [6], Н. Павлик [7], І. Пешої [8], М. Чепіль [5] та інших знайшли висвітлення організаційно-управлінські та науково-методичні основи опіки дітей, теоретичні й методичні основи соціально-педагогічної роботи з дітьми, зміст і педагогічний інструментарій опікунсько-виховної роботи у різних соціально-виховних інституціях.

Аналіз джерельної бази засвідчив, що науковці звертають увагу на те, що нині українське суспільство, пов'язане з піклуванням над дітьми-сиротами, знедоленими і безпритульними дітьми, з прийомною сім'єю. Складна соціально-економічна ситуація в Україні нині, на жаль, впливає на сім'ю, на виховання дітей, вимагає забезпечення їм належних умов життя.

Останніми роками спостерігається зацікавлення українських науковців досвідом опікунської діяльності країн Західної Європи, інноваційними формами опіки над дітьми. Це знайшло обґрунтування у низці наукових досліджень, а саме: І. Братусь, О. Власової, І. Козубовської, Г. Лактіонової, В. Поліщук, О. Шипіленко.

Нині чимало публікацій присвячено організації навчально-виховного процесу у різних типах навчальних закладів Німеччини. Підготовку соціальних педагогів у вищих навчальних закладах аналізує О. Пришляк, Л. Ковальчук досліджує гендерне ви-

ховання, а Т. Паничок – статеве виховання учнівської молоді. Доробок малознаних постатей німецької педагогіки знайшов висвітлення на шпальтах українських часописів та у збірниках наукових праць. За матеріалами досліджень захищено дисертації, які відображають педагогічні ідеї, освітню діяльність та творчий доробок педагогів Німеччини й Австрії.

Цінним у контексті вивчення означеної проблеми є покажчики. Колективом авторів НАПН України підготовлено біобібліографічний покажчик «Польський педагог-гуманіст Януш Корчак (1878–1942)», присвячений 125-річчю з дня його народження [9], науково-допоміжний бібліографічний покажчик «Опіка над дітьми у Польщі у порівняльно-історичній ретроспективі (1900–2016)» українською і польською мовами, який вміщує 1 601 бібліографічний запис, у тому числі 1 560 назв книг і статей, 35 авторефератів дисертацій українських і польських науковців, захищених в Україні, 6 закоординованих тем дисертаційних досліджень в Україні [1]. Бібліографічний покажчик – серйозна джерельна база для подальшої роботи науковців, педагогів, вихователів, методистів, сприяє професійному зростанню кадрів, формує єдиний комунікативний простір, є запорукою передачі досвіду, виступає важливим підґрунтям для удосконалення педагогічної теорії і практики у сфері опіки над дітьми, реалізації подальшого реформування освітнього простору України, налагодження опікунської діяльності, дієвою допомогою у навчальній та науковій роботі магістрантам, аспірантам, професорсько-викладацькому складу, педагогам-дослідникам, педагогам-теоретикам, педагогам-практикам, студентській молоді, співробітникам бібліотек і має велике науково-практичне значення. Покажчик збагатить уявлення про розвиток сучасної педагогічної думки в Україні та Польщі новими фактами й іменами.

Заслужують на увагу напрацювання науковців щодо висвітлення тенденцій міжнародного досвіду опіки дітей, педагогічних та правових засад діяльності СОС-дитячих містечок. Різні аспекти діяльності СОС-дитячих містечок в окремих країнах світу висвітлено у творчому доробку австрійських дослідників (В. Вислосіл, К. Гонзаль, Г. Райнпрехт, В. Хільвег, Г. Шрайбер). У полі зору вітчизняних науковців соціальні напрями діяльності СОС-дитячих містечок (Л. Скрипник), проблеми підготовки педагогічних працівників, вихователів до роботи з дітьми-сиротами (О. Власова, О. Карпенко, Р. Корнійко).



Висновки з проведеного дослідження. Джерельна база займає важливе значення у методології історико-педагогічного дослідження. Історичні особливості розвитку різних форм опіки і виховання дітей-сиріт, безпритульних дітей в окремих європейських країнах були у центрі уваги українських дослідників. Історіографія дослідження зважає на вимоги до інтерпретації джерельної бази, обґрунтовані сучасними дослідниками історіографії педагогічної науки, спирається на принципи об'єктивного аналізу джерельної бази при виконанні компаративних досліджень у педагогіці, враховує важливість дослідження персоналій. Серйозною джерельною базою для подальшої роботи науковців, педагогів, вихователів, методистів є бібліографічні покажчики з проблем опіки над дітьми. Аналіз джерельної бази засвідчив, що науковці звертають увагу на те, що нині українське суспільство, пов'язане з піклуванням над дітьми-сиротами, знедоленими і безпритульними дітьми, з прийомною сім'єю.

Подальшого наукового дослідження потребують історіографія соціальної опіки в Україні та Польщі, порівняльний аналіз професійної підготовки педагогів до опікунської діяльності у країнах ЄС.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Карпенко О. Опіка над дітьми у Польщі у порівняльно-історичній ретроспективі (1900–2016): наук.-допоміж. бібліогр. покажчик / упоряд. О. Карпенко. Дрогобич: Ред.-вид. відділ ДДПУ імені Івана Франка, 2017. 244 с.; Karpenko O. Opieka nad dziećmi w Polsce w porównawczo-historycznej retrospektywie (1900–2016): przewodnik bibliograficzny / O. Karpenko. Drohobycz: Redakcyjno-Wydawniczy Dział Państwowego Uniwersytetu Pedagogicznego imienia Iwana Franki w Drohobyczu, 2017. 272 s.
2. Кобзар Б.С. Як живе дитина-сиріт? Рідна школа. 1995. № 7/8. С. 73.
3. Кобилянська Л. Соціально-педагогічна підтримка постінтернатної адаптації дітей-сиріт. Трансфор-

мація особистості в умовах соціально-політичних та економічних змін: міжнар. наук.-практ. конф. Чернівці, 2007. С. 467–471.

4. Курило В. Критеріально-комплексний підхід до аналізу історико-педагогічної думки. Шлях освіти. 1999. № 3. С. 41–44.

5. Опіка і виховання дітей: історія і сучасність: зб. наук. праць / за ред. М. Чепіль. Дрогобич: Редаційно-видавничий відділ ДДПУ імені Івана Франка, 2010. 384 с.

6. Оржеховська В.М., Виноградова-Бондаренко В.С. Дитяча бездоглядність та безпритульність : історія, проблеми, пошуки: навч. посіб. Київ, АПН України, 2004. 172 с.

7. Павлик Н. Особливості соціалізації вихованців закладів державного влаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування. Педагогічна освіта: теорія і практика. Кам'янець-Подільський, 2009. Вип. 11. С. 67–71.

8. Пеша І. Соціальний захист дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування (проблеми реформування). Київ: Логос, 2000. 86 с.

9. Польський педагог-гуманіст Януш Корчак (1878–1942): до 125-річчя з дня народж.: біобібліогр. покажчик / наук. ред.: П. Рогова, Т. Букшина. Київ: ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського, 2003. 124 с.

10. Сухомлинська О.В. Історико-педагогічне дослідження та його «околиці». Педагогічні науки. Херсон, 2005. Вип. XXXX. С. 8–14.

11. Чепіль М., Карпенко О. Історіографія проблеми соціального виховання дітей в інтернатних закладах України (кінець ХХ – початок ХХІ ст.). Педагогічний альманах. Херсон, 2018. Вип.38. С. 226–231.

12. Шпак В. Значення джерельної бази в методології історико-педагогічного дослідження. Педагогічний дискурс. 2013. Вип. 5. С. 768–771.

13. Frankfurt H.G. Taking ourselves seriously and getting it right. Stanford: Stanford University Press, 2006. 119 p.

14. Mayeroff M. On caring. New York : Harper&Row, 1971. 143 p.

15. Murdoch I. The sovereignty of Good. London: Routledge and Kegan Paul, 1970. 126 p.

16. Noddings N. Caring as relation and virtue in teaching. Working Virtue: Virtue Ethics and Contemporary Moral Problems / Eds. P.J. Ivanhoe, R. Walker. Oxford: Oxford University Press, 2006. P. 41–60.